

EESTI PIKAAJALISE HARIDUSSTRATEEGIA (ELUKESTVA ÕPPE STRATEEGIA) LÄHTEÜLESANNE

© *Eesti Haridusfoorum, 2009*

Lähtekohad ja taust

Käesolev lähteülesanne on koostatud Eesti Haridusfoorumi (EHF) juhatuses ja toimkonnas, samuti HTMis ja erinevates ekspertkogudes aastatel 2007–2008 toimunud aruteludele, strateegiliste dokumentide ja algatuste analüüsile tuginedes. EHF juhatus lähtub kindlast veendumusest, et Eesti pikaajalise haridusstrateegia koostamise protsess on vaja mitu aastat kestnud surnud punktist välja tuua.

Nii üleilmne kui ka Eesti-sisene keskkond on lühikese aja jooksul järsult muutunud ning muutub kiiresti ka tulevikus. Globaalne finants- ja majanduskriis, praeguste arenguressursside ammendumine, turvalisuseprobleemid ja paljud teised tegurid on põhjistanud uue arutelude laine haridusmuutuste möödapääsmatuse ja pikaajalise haridusstrateegia (elukestva õppe strateegia) vajalikkuse üle.

Eesti pikaajalise arengu esmase sihimääratluse andis 2001. aasta detsembris Riigikogus heaks kiidetud teadus- ja arendustegevuse strateegia aastateks 2002–2006 „Teadmistepõhine Eesti“. Uue sihiseade põhjus peitub tungivas vajaduses muuta Eesti ühiskonna ja majanduse arengumudel innovatsioonipõhiseks, tagamaks Eesti arengu jätkusuutlikkust. Jätkusuutliku arengu sihiseadet täpsustas ja vajalikke muutusi ühiskonnas kirjeldas pikaajaline arengukava „Säästev Eesti 21“ (oktoober, 2005), mille rakenduslikus osas on visandatud ka jätkusuutliku Eesti haridusstrateegia.

Erinevalt hästimõõdetavatest eesmärkidest – Euroopa Liidu ja NATO liikmelisus – on teadmus- ja innovatsioonipõhine Eesti (mõistes innovatsiooni selle sõna laias tähenduses) arengu sihina palju raskemini kirjeldatav ja eesmärgistatav. Tänapäevaks on selge, et liikumine teadmiste- ja innovatsioonipõhise majanduse ning ühiskonna suunas eeldab:

- * kõigile ühiskonna liikmetele elukestvaks arenguks ja oma potentsiaali maksimaalseks realiseerimiseks vajalike tingimuste loomist;
- * innovatsioonikultuuri ja sotsiaalse innovatsiooni arenguks ühiskonnas soodsate tingimuste loomist;
- * riiklikku strateegilist kavandamist ja juhtimist.

Kahe esimese eelduse loomisel on määrav tähtsus haridussüsteemil. Teisalt on selge, et tänane Eesti haridussüsteem nendele tingimustele hästi ei vasta. Niisiis, me vajame terviklikku pikaajalist haridusstrateegiat, mida ühiskonna ja riigi poolt vaadatuna võiks nimetada haridussüsteemi pikaajaliseks arengukavaks, inimese poolt vaadatuna aga elukestva õppe strateegiaks.

Haridusstrateegia peab andma üldise ettekujutuse (visiooni) sellest, millisena näeme

teadmiste- ja innovatsioonipõhise Eesti haridussüsteemi ja kuidas selleni jõuda. Väga oluline on kõigepealt määratleda, millised on haridussüsteemi alusväärtused, milliste väärtuste teenimisele peab vastama soovitatav haridussüsteem, st sõnastada lähteülesanne.

Senine kogemus, eelkõige haridusstrateegia „Õpi-Eesti” (1998-2002) koostamise ja menetlemise kogemus näitab, et

- * haridusstrateegilise protsessi põhiraskus ei ole mitte vastava dokumendi koostamine, vaid laia ühiskondliku konsensuse leidmine haridusstrateegia üldeesmärkide ja oluliste muutmist vajavate hoiakute ning hariduskorralduslike lahenduste osas;
- * oluliste (Riigikogus esindatud) erakondade hariduspoliitika eestkõnelejad peavad olema kaasatud protsessi selle algusest peale;
- * võtmetegijate (sh koolid ja õpetajad) kaasamine nii, et vajalikud uuendused praktikas omaks võetaks;
- * haridusstrateegiline dokument ei tohi olla väga mahukas ja detailiderohke: eelkõige peaks see sõnastama üldised eesmärgid, põhiväärtused, põhimõtted, mõõdikud ja prioriteetsed tegevussuunad.

Protsessi käivitamise keerukus on tingitud sellest, et

- * suur osa ühiskonnast, poliitikutest ja teistest arvamusiidritest on veendunud senise haridusparadigma töökindluses ja igikestvuses, nähes lahendust pigem olemasolevas süsteemis väikeste paranduste tegemises;
- * senine haridusstrateegilise protsessi kogemus ei sisenda optimismi positiivse tulemuse saavutamise võimalikkusesse.

Eeltoodud põhjused sunnivad erilise tähelepanelikkuse ja põhjalikkusega suhtuma just protsessi käivitamise faasi.

Hinnang olukorrale (mis meil hariduse valdkonna strateegilisel kavandamisel olemas on?)

Tänaseks on meil olemas kõigi olulisemate haridusvaldkondade arengukavad (strateegiad), mis hõlmavad erinevaid ajaperioode (üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007–2013, kutseharidussüsteemi arengukava aastateks 2005–2008 (ja lähiajal aastateks 2009–2013), kõrgharidusstrateegia aastateks 2006–2015, elukestva õppe strateegia 2005–2008 (ja lähiajal täiskasvanuhariduse arengukava aastateks 2009–2013), e-õppe strateegia 2006–2009 jpt). Nende arengukavade „katusena“ on koostatud HTMi valitsemisala tegevuskava „Tark ja tegus rahvas“ 2009–2012, mida libiseva ajaintervalliga 3+1 aastaks uuendatakse. Kõigi eellotletute puhul on tegemist nn keskpika perspektiivi arengukavadega.

Ometi ei muuda see olematuks vajadust strateegia järele, mis hõlmaks kogu haridussüsteemi tervikuna ja vaataks tulevikku vähemalt kümme aastat ette. Pikaajaline haridusstrateegia peab kajastama Eesti ühiskonna jagatud arusaama haridusvaldkonnast ja olema võtmeisikute kokkulepe edasiseks tegevuseks. Oluline on siinkohal rõhutada, et

Eesti haridussüsteem ei samastu Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisalaga ja Eesti haridusstrateegia ei samastu Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisala arengukavaga. Sellega on seotud ka teised ühiskonnaelu valdkonnad ja neid valitsevad ministeeriumid. Samuti ei saa pikaajaline haridusstrateegia piirduda vaid formaalhariduse või veel kitsamalt tasemeõppega.

8. novembril 2008. aastal anti Riigikogule ja Vabariigi Valitsusele üle Eesti Koostöö Kogu Harta kolm ettepanekut.

1. Vabariigi Valitsus valmistab ette ja Riigikogu võtab veel selle koosseisu ajal vastu pikaajalise väärtuspõhise haridusstrateegia.
2. Vabariigi Valitsus koostab kooskõlas strateegiaga tervikliku uue põlvkonna haridusseadustiku eelnõu.
3. Töötatakse välja pikaajalist haridusstrateegiat realiseeriv finantseerimismehhanism.

Hariduse kui riiklikult tähtsa küsimuse arutelu Riigikogus (13.11.08) näitas, et valmisolek pikaajalise, väärtuspõhise haridusstrateegia koostamises kokkuleppimiseks on olemas nii poliitikutel kui ka kodanikeühiskonna organisatsioonidel ja avalikkusel. Samas ei ole kokkulepeid ei alusväärtuste, protsessi ega strateegiliste võtmeküsimuste osas.

Eesti Haridusfoorumi töörühm koostas 1998. aastal dokumendi „Eesti haridussenaariumid 2015“, milles analüüsiti Eesti haridussüsteemi võimalikke arengutsenaariume koordinaadistikus:

- * ühiskonna sidusus (nõrk – tugev)
- * ühiskonna innovatsioonivõime (nõrk – tugev)

Analüüs näitab, et need stsenaariumid on aktuaalsed ka 12 aastat hiljem ja nende vahel tuleb ka täna valida Eesti pikaajalise haridusstrateegia koostamisel.

Millistele küsimustele peab vastama haridusstrateegia?

Pikaajaline haridusstrateegia peab vastama järgmistele küsimustele:

- * millised on peamised väljakutseid, mis seisavad haridussüsteemi ees seoses kiirelt muutuva globaalse keskkonnaga, aga ka ühiskonna põhiväärtustest ja jätkusuutliku arengu kriteeriumidest lähtuvalt?
- * millised on Eesti strateegilised võtmeküsimused ja hariduspoliitilised põhiprobleemid?
- * milline on visioon Eesti elukestva õppe süsteemist aastal 2018, sh o millised on meie põhiväärtused?
- o millised on haridussüsteemi soovitatavad põhiomadused?
- o milliste mõõdikute abil kirjeldada haridussüsteemi seisundit?
- o kuidas toimub haridussüsteemi rahastamine?
- * milline peaks olema haridusstrateegiline protsess?

Põhiväärtused, millest lähtutakse pikaajalise haridusstrateegia koostamisel ja

realiseerimisel, tulenevad pikaajalisest arengustrateegiast „Säästev Eesti 21” (SE 21). Jätkusuutlikule arengule orienteerudes on vaja nihet väljakujunenud alusväärtustes humanistlike ja demokraatlike väärtuste poole. Samuti, arvestades lisaks demograafilisi muutusi ja järske majandusmuutusi, peaks haridussüsteem muutuma vähem selekteerivaks, aitamaks kaasa usalduse ja koostöö defitsiidi vähendamisele. Õppimine ja inimene peavad olema strateegia keskmes.

Teadmiste- ja innovatsioonipõhise Eesti haridussüsteem

- * lähtub kõigi haridussubjektide (õppurid ja nende organisatsioonid, õpetajad ja nende organisatsioonid, tööandjad ja nende organisatsioonid, õppeasutused, õppeasutuste pidajad, ...) vabaduse ja vastutuse tasakaalustatuse põhimõttest;
- * tagab kõigile inimestele võrdväärsed haridusvõimalused;
- * tagab kõigile inimestele teadmusühiskonnas vajalikud põhipädevused, sh õpioskused ja õpihuvi;
- * tagab kvaliteetse hariduse, sh võimaldab igal õppuril endal osaleda kvaliteetse (tema jaoks hea) hariduse mõiste määratlemisel;
- * on efektiivne, st kasutab süsteemi ressursse tõhusalt;
- * toimib tõenduspoliitiliselt, sh toetub hariduspoliitilistes ja hariduskorralduslikes otsustustes regulaarselt läbi viidavatele süstemaatlistele haridusuuringutele.

Nende omaduste baasil üles ehitatud mõõdikute süsteemi abil saab hinnata nii kavandatava kui reaalse haridussüsteemi kvaliteeti (erinevust soovitus).

Milline peaks olema haridusstrateegiline protsess?

Haridusstrateegilises protsessis on olulised nii strategiadokumendi koostamine professionaalsel tasemel kui ka kõigi huvirühmade kaasamine strateegia koostamise ja rakendamise protsessi.

Strategiadokumendi loomisel on võimalikud kolm stsenaariumit:

- * tellija (RK kultuurikomisjon või HTM) otsib konkursi korras täitja, kujunevad konkureerivad konsortsiumid, võitja saab tellimuse. Mudeliks võib siinjuures olla SE21 dokumendi koostamine. See stsenaarium toob kaasa ohu niigi nappide jõudude ja väheste haridusekspertide killustamiseks ning strateegia „paberile jäämise“;
- * konkurentsi mitte pooldav lähenemine (dokument/tulemus „ei ole kellegi oma“ ja keegi ei domineeri selles protsessis). Eeskujuks võib siin olla sotsiaalse innovatsiooni mudel (näiteks algatus „Teeme ära“), mis toetub väga laiapõhjalisele koostööle. Sellise protsessi korraldamiseks peab tõenäoliselt otsima täiesti uusi teid. Probleeme tekib protsessi juhtimise ja koordineerimisega;
- * eelpool kirjeldatud kahe meetodi ühendamine, hoidmaks ära jõudude killustumise ning käivitades laiaulatusliku sotsiaalse innovatsiooni protsessi.

Eelistada tuleks kolmandat, st kombineeritud varianti.

Kuidas korraldada haridusstrateegia dokumendi ettevalmistamise protsessi?

Kuidas peaks siis toimuma tulemuslik haridusstrateegiline protsess? Mida ja millises järjekorras peaks tegema, et käivitada protsessid, mille tulemusena tekib pikaajaline Eesti haridusstrateegia ja algab selle realiseerimine? Allpool toodud mõned esimesed sammud.

1. Haridusstrateegia koostamise lähteülesande sõnastamine/täpsustamine HTMi, Riigikogus esindatud erakondade hariduspoliitika eestkõnelejate, kultuurikomisjoni ja hariduspoliitika oluliste huvirühmade esindajate (katusorganisatsioonide) ja teiste sotsiaalpartnerite koostöös.
2. Ühiskondliku arutelu käivitamine haridusstrateegia koostamise lähteülesande ümber, kasutades selleks EHF ja EKK olemasolevat potentsiaali (miks seda tehakse, milles seisnevad muutused jne.).
3. Haridusstrateegia dokumendi koostamise käivitamine (tellija määratlemine, täitjate leidmine, rahastamismudeli kinnitamine; analüüsivajaduse selgitamine ja analüüside käivitamine; töörühma(de) moodustamine jm.)

Eesti Haridusfoorumi juhatus

Tallinnas, 07.03.2009